

בפתח הדברים

אלוף אורי שמחוני*

וס עיון זה, שמטרתו לדון במערכת היחסים בין החברה הישראלית לצה"ל נערך בשעת משבר לחברה בישראל. מלחמת לבנון והאירועים שבאו בעקבותיה יצרו תהליך שהסעיר לאחרונה את החברה הישראלית. צה"ל היה גם הוא מעורב בתהליך זה ומושפע ממנו.

לא אחת לאור אישביעות רצון מתופעות חברתיות כאלה ואחרות נשמעת האמירה, שאולי אף צופנת בחובה מעין תקווה: "בצה"ל זה אחרת, בצה"ל זה לא יכול לקרות". אמירה זו משקפת יותר מכל את הרצון שצה"ל יהיה אחר, טהור יותר, טוב יותר, שתהליכים שליליים יפסחו עליו, לא יתנו בו את אותותיהם.

אולם היש בסיס מציאותי לאותם ספק רצון ספק תקווה? האם נוכל להפריד את הצבא מן החברה במדינה שכל אחד מאזרחיה הוא גם חייל, שאחוז גיוס החובה בה הוא הגבוה בעולם, שהשירות הצבאי בה נמשך שלוש שנים תמימות, ואחריו בה שירות המילואים הנמשך שנים רבות? האם ניתן לחסן את צה"ל מפני אותן השפעות?

מובן שלא ניתן בדברי פתיחה קצרים אלה להידרש לכל השאלות הללו, ויש להניח שהן תעלינה במהלך היום. אך, דומה כי נקודת המוצא ליום העיון הנפתח כאן, היא עובדת היותו של צה"ל גורם מרכזי בחברה הישראלית. מרכזי

יותו של הצבא נובעת בראש ובראשונה מן האיום המתמיד המרחף על עצם קיומנו ומן ההכרה הברורה שמעבר לכל הגורמים החשובים מאוד כשלעצמם, החברתיים, הכלכליים והפוליטיים, שמשפיעים על דרך חיינו, על איכות חיינו, על החברה ועל האווירה שבה אנחנו חיים, מעבר לכל אלה עובדת היסוד היא, שצה"ל הוא התנאי לעצם המשך קיומנו הפיזי כאן.

החיים בצלו של איום מתמיד, לעתים רחוק יותר, לעתים קרוב יותר, והעיסוק המתמיד בביטחון על היבטיו השונים, הנם מציאות המאפיינת את החיים במדינת ישראל, ויש להניח כי היא תמשיך לאפיין אותם גם בעתיד. המרכזי הביטחוני ימשיך אפוא להוות חלק מבעיות החברה והכלכלה ושאר שטחי החיים, גם בעתיד הנראה לעין.

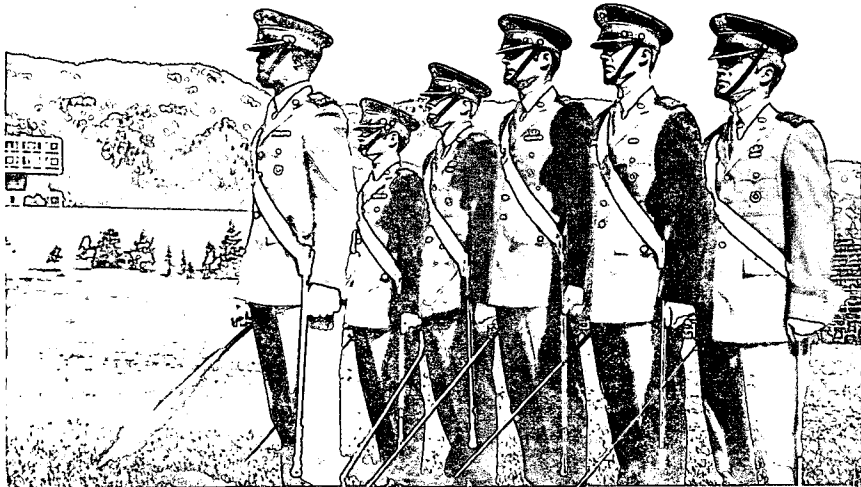
המגע עם המערכת הצבאית ועם בעיות הביטחון, מתחיל אצלנו עוד בשנות הילדות. טיולי בתי הספר, סיפורי הפלמ"ח, ההגנה, המחותרות והמלחמות, מנות, מנחילים לנוער את מורשת צה"ל כבר מגיל צעיר. לאלה מצטרפים פעולות הגדני"ע, המפגש עם חברים בוגרים, החוזרים מן הצבא, ואחר כך באים ההתגייסות לצה"ל ושירות המילואים עד גיל מבוגר. כל אלה יוצרים את הרציפות, ומהווים יסוד לקשרי הגומלין שבין צה"ל לבין החברה במדינת ישראל.

במסגרת פתיחה זו ראוי לייחד מספר משפטים לשוני שבין צה"ל לבין המדינה ואת האחרות בכל הקשור ליחסי הצבא והחברה.

צה"ל שונה בתכלית השינוי מן הצבאות האחרים שבאזורנו, בכל הקשור להיבט החברתי. הצבאות האחרים, לבד

* ראש מה"ד לשעבר, וכיום נספח צה"ל בווייטנאם. הדברים נאמרו כהרצאת פתיחה ביום העיון על צה"ל והחברה הישראלית, שנערך במכון ון ליר בירושלים, בשיתוף עם בית "מערכות" בפברואר 1983.

קארטים באקדמיה של חיל האוויר האמריקני בקולורדו ספרינגס

השימוש בצבא להשגת מטרות שלא שררה לגביהן הסכמה רחבה, היה אחד הגורמים העיקריים לנתק שחל בין הנוער לבין המערכת הצבאית, ולכך שהצבא נתפס בקרב הנוער כמכשיר של הפעלת כוח הפוגע בחופש הפרט. הנוער ראה בצבא מכשיר שנעשה בו שימוש שלא למטרות שלשמן נועד, ולמטרות אשר שכבות נרחבות של הציבור אינן מזדהות עמו.

עלינו ללמוד מכך את הלקח ולעשות כל שביכולתנו על מנת שנתק כזה לא יתרחש אצלנו, שכן במציאות החברתית-ביטחונית של ישראל יהיה הדבר בנפשנו.

לסיכום ראוי לייחד מספר משפטים לצה"ל כגורם מחנך וכגורם העוסק בהקניית ידע, ערכים ואהבת-הארץ למספר רב של נערים, הזקוקים לחיזוק זה. בשנים האחרונות בעיקר כתוצאה ממעורבותו האישית של הרמטכ"ל, רא"ל רפאל איתן, נעשתה בצה"ל עבודה עצומה, שדומה כי לא נעשתה כדוגמתה בעבר בתוכן ובהיקף. אמנם גם על פעילות זו יש החולקים, אך דומה כי ניתן לראות בה המשך ישיר לקו שהתווה בן גוריון בתחילת שנות ה-50, ולרצון להוריש יד לעולה, להנחיל את הלשון למתגייסים חדשים, ולראות בצה"ל לא רק צבא לוחם, כי אם גם גורם בונה ותורם לחברה הישראלית.

הבה נקווה שהדיונים, שייערכו במשך היום יהיו פוריים ומעניינים ויתרמו למשתתפים, לצה"ל ולחברה כולה.

עליהן תהליך של הצטמצמות. אך גם ללא הצמצומים שחלו לאחרונה יצאו מתוך הפנימיות הצבאיות רק מעט קצינים ואלה מילאו חלק קטן בלבד מכלל צורכי הקצונה. זאת ועוד, הפנימיות של צה"ל שונות במהותן מהפנימיות הצבאיות בארצות אחרות. בהיותן נשענות על בתי ספר אזרחיים, שומר החניך בפנימיה על קשר רצוף עם בני גילו, שלא בחרו ללכת במסלול הצבאי. הוא שומר על קשר עם משפחתו וביתו ועם כלל החברה האזרחית. אך מעל לכל, עם גיוסו לצבא הוא אינו פטור מלעבור את המסלול הרגיל להכשרת הקצונה כתנאי להמשך דרכו הצבאית.

הקשר המתמיד והמגע הרצוף בין החייל לחברה האזרחית, נמשכים שנים רבות. מרבית חייו כאדם בוגר שייך הפרט למסגרת צבאית בצורה זו או אחרת, אך את השירות הפעיל מסיימים מרבית אנשי הצבא בגיל צעיר מאוד. גם המפקדים הבכירים מסיימים אותו בגיל צעיר יחסית ועובדה זו מסייעת למנוע חלק מהתופעות השליליות המאפיינות צבאות אחרים.

תופעה אחרת, הרווחת בעולם המערבי כבר למעלה מעשר שנים, ואשר פסחה על צה"ל, היא אי ההזדהות שחש הדור הצעיר עם השירות הצבאי.

יש לזכור כי אחת הסיבות העיקריות לביטול שירות החובה במדינות מסוימות הייתה העמדה שגילה הדור הצעיר באותן מדינות כלפי הצבא, וכלפי כל מה שהצבא מייצג. חשוב לזכור שעמדה שלילית זו התפתחה כתוצאה מהכנסת הצבא למצבים שהיו שנויים במחלוקת חברתית, מדינית ומוסרית באותן מדינות באותה תקופה.

מהיותם מגני מדינתם מפני אויב חיצוני, מהווים גם גורם פוליטי פנימי המגן על השלטון, או קושר נגדו, הכל בהתאם למצב. מבחינה חברתית אין צבאות אלה מהווים חתך אמיתי, ואין הם מייצגים את החברה במדינתם. אך גם אם ננסה להשוות את עצמנו לדמוקרטיה המערבית, לבחון את מהות המסגרות הצבאיות שלהן ואת קשריהן עם החברה במדינה, גם אז נמצא הבדלים גדולים בינינו לבינם.

במדינות אלה קיים צבא מקצועי, המבוסס כולו או רובו על משרתי הקבע. אלה אנשים שמשיקולים שונים בחרו בצבא כדרך חיים, וניתן להניח שמשקלה של האידיאולוגיה במערכת שיקולים זו קטן יחסית. משרתי קבע אלה אינם מהווים מדגם מייצג של כלל החברה במדינותיהם. הם חיים בנפרד, לרוב עם משפחותיהם בתוך המחנה הצבאי או באזורי מגורים הסמוכים לו, מקיימים אורח חיים מיוחד להם, מפתחים מסורת חברתית מקצועית, ובמקרים רבים מתפתחת שם גם תופעת השושלת, כלומר, בניהם של משרתי צבא-הקבע בוחרים גם הם בדרך השירות הצבאי. לא כאלה הם פני הדברים בצה"ל. למרות הטענות הנשמעות לעתים, אחוז משרתי הקבע בקרב חיילי צה"ל הנו עדיין נמוך יחסית. הקצונה בצה"ל מתפתחת מלמטה, כלומר, לא דרך האקדמיה הצבאית, או הקולג', כי אם דרך מסלול השירות הרגיל, והעלייה בסולם הדרגות, נעשית בהתאם לכישוריים, ותוך מאבק מתמיד וקשה.

אמנם גם צה"ל מקיים פנימיות צבאיות, ולמרבה הצער לאחרונה לא זו בלבד שאין הן מתפתחות אלא אף עובר

הודות למילואים מהווה צה"ל חתך נאמן של החברה הישראלית

